

KYRKA – STAT OCH KYRKA – FOLK

Vid ett minnesvärt sammanträde med redaktionen för Svensk Kyrkotidning under 1970-talet tyckte vi att kyrka-stat-debatten blivit onödigt dominant och proklamatorisk mer än analytisk. Vi försökte kyla ner stat-kyrka-debatten med att starta en debatt om helvetet. Vi misslyckades. Kyrka-stat-debatten var vårt helvete. Vid sidan om det fick inga andra helveten finnas.

Det blev lugnt i kyrka-stat-debatten efter år 2000. Det som diskuterats med sådan inlevelse sedan mitten på 1950-talet är avfört från dagordningen. Det känns nästan lite avslaget att nu skriva en artikel om denna fråga, men det var en av de mest centrala under de sexton år jag var biskop och därför har det sitt värde att ge några glimtar från en av dem som var med.

Det fanns en tid när det räckte med att någon sade "kyrka-stat" i kyrkomötet, så vips var där 20 – 30 talare, och dagen var fylld. Oavsett ståndpunkt i frågan om statligt samband var människor djupt engagerade. På Stockholms stifts prästfortbildning på Graninge i slutet av 1970-talet satt Ingmar Ström med stiftets präster och kopplade av en kväll med att samtala om det som då rörde sig i tiden. Ingmar hade nyligen gjort ett av sina mediala utspel, denna gång till förmån för fortsatt statligt samband. Han fick kritik i samtalet från Ingvar Laxvik som satt i ett dunkelt hörn. Jag förde inga anteckningar, men ungefär så här gick samtalet:

– Hur kunde du, Ingmar, när jag tänker på kyrka-stat-frågan och det du skrivit vill jag nästan gråta, sade Ingvar, och han började verkligen snörvla.

– Gråta, svarade Ingmar med sitt karakteristiska korthuggna språk, hur kan någon gråta över kyrka-stat-frågan, det kan jag inte begripa.

Den motsatta uppfattningen, i förhållande till Ingvar Laxvik, fanns också bland Stockholms stifts präster. I samband med ett kyrkomöte där biskopsmötet enhälligt svarat positivt i förberedelserna inför det som skulle komma, attackerade mig Carl-Magnus Magnusson, högröd i ansiktet, aggressivt och mångordigt, om mitt svek. Jag hade vikit mig och köpt arbetsro med biskoparna i det slutna rummet på bekostnad av alla dem som satt sitt hopp till att jag skulle hävda min – eller kanske snarare hans – statskyrklighet.

Varför blev det så starka känslor i den här frågan? Frågan har ju varit aktuell i 2000 år. Olika varianter har funnits. Också alltsedan Ruben Josefson fick det första utredningsuppdraget, det som avsatte nästan en hyllmeter, har relationen mellan kyrkan och staten förändrats. Relationen mellan kyrkan och staten var inte densamma efter 1981 som före och inte efter 1990 som före. I själva verket har relationen mellan kyrkan och staten alltid varit ställd under förändring.

Jag tror att engagemanget hänger ihop med dels teologi och dels med politik. Bara i frågan om kvinnliga präster har vi en motsvarande konfrontation mellan olika värderingar och livssyner. Lustigt nog kom de två frågorna upp på bordet samtidigt, eller lustigt är kanske inte rätta ordet, tiden var ny och det var i dessa två frågor det gick i dagen att tiden var ny. Varje tid har sina shibboleth.

från
Bengt Wadensjö's
hemsida

Kyrka-stat-frågan hänger ihop med folkkyrkotanken, och det förklarar engagemanget. Till kyrka-stat-frågan knöts frågan om kyrkosyn. Är Svenska kyrkan en gudomlig stiftelse eller en förening av troende som beslutat bilda en de troendes förening? För Ingmar Ström och Carl-Magnus Magnusson var svaret självklart. Svenska kyrkan är en gudomlig stiftelse, grundad på sin egen bekännelse. Oavsett anslutning och deltagande i kyrkans aktiviteter har hon ett ärende till allt folk. Kyrkan är sänd att återspegla Guds omsorg om sin skapelse.

Motsatsen är troendeförsamlingen. Den har gamla traditioner som fick ett uppsving i väckelsen decennierna före och efter sekelskiftet 1900. I troendeförsamlingen är grundvalen människors tro och vilja att bilda en sammanslutning, inte Guds nådesgärningar. Ibland använder vi orden bekännelsekyrka och bekännarekyrka för att beskriva skillnaden, även om begreppen som alla begrepp är trubbiga. En bekännelsekyrka hoppas ju på människors personliga bekännelse och bekännarekyrkan är grundad på en bekännelse. Trubbigheten till trots säger de två orden något om de båda förhållningssätten.

Centrum i folkkyrkotanken är alltså kyrkans grundval, ordet och sakramenten. De skall erbjudas allt folk. Den centrala frågan är om bekännelsekyrkan förutsätter ett statligt samband. Det var Ingmar Ströms och Carl-Magnus Magnussons uppfattning. För dem var kyrkans sändning till allt folk så viktig att de reagerade känslomässigt. I och för sig tror jag att Ingvar Laxvik delar denna syn, men han såg då, i slutet av 1970-talet, inte sambandet med staten som avgörande för kyrkans karaktär av folkkyrka.

*

Att känslorna var starka i kyrka-stat-frågan hade jag redan före min biskopstid erfarit i Svensk Kyrkotidnings redaktion. När jag tillträdde som 1:e redaktör i augusti 1971 var uppdraget att redigera hela tidningen utom just kyrka-stat-frågan. SKT:s ansvarige utgivare Arne Palmqvist ansåg att Per-Olov Ahrén var mer pålitlig i att stödja hans statskyrkolinje än jag. Per-Olov skulle därför alltjämt uttrycka tidningens linje i den frågan.

Detta var i början av 1970-talet, den tid då Olof Palme lade Alva Myrdals utredning i en byrålåda och svalde nyckeln. Ingen har sedan hittat nyckeln. Det var också den tid då Kjell Ericsson samlade de kyrkokommunala kongresserna för att mobilisera trupperna. Arne Palmqvist producerade småskrifter på löpande band.

Vi ville göra en självständig redaktionell bedömning från SKT:s sida. Tidningens uppgift var att stå för en evangelisk-luthersk folkkyrklighet, inte statskyrklighet. Jag hade samlat en kompetent redaktion med viss självmedvetenhet. För Henrik Svenungsson och Jarl Hemberg blev det snart så irriterande att inte vara med och utforma tidningens linje i denna centrala fråga att de balanserade på gränsen till myteri.

Jag uppsökte Yngve Iverson, SKT:s styrelseordförande, och vi talade igenom situationen. Kort därefter hade Yngve ett samtal med Arne Palmqvist och mig. Arne var uppriktigt ledsen över att vi kände oss otillfredsställda med situationen. Han backade från sitt krav. Redaktionen tog därefter ansvar också för tidningens linje i kyrka-stat-debatten.

Vid ett minnesvärt sammanträde med redaktionen för Svensk Kyrkotidning under 1970-talet tyckte vi att kyrka-stat-debatten blivit onödigt dominant och proklamatorisk mer än analytisk. Vi försökte kyla ner stat-kyrka-debatten med att starta en debatt om helvetet. Vi misslyckades. Kyrka-stat-debatten var vårt helvete. Vid sidan om det fick inga andra helveten finnas.

från
Bengt Wadensjö's
hemsida

SKT:s linje blev att värna folkkyrkan i första hand och att se på kyrka-stat-problematiken i ljuset av den grundsynen. Vi förhöll oss mer pragmatiska i kyrka-stat-frågan och var öppna för olika lösningar. Naturligtvis fick vi projektioner på oss. Framför allt läste många in en statskyrklighet i vår grundsyn som mer avslöjade sympatier och antipatier hos den som läste in än som tog intryck av det vi skrev.

*

Detta var den tid då företrädarna för folkkyrkotanken beskyldes för blåögd verklighetsflykt, när Dag Sandahl beskrev folkkyrkan med pamfletten "*Vida hon fumlar ...*" och ett slags föreningskyrkligt tänkande angav tonen i de högröstade grupperingar som var emot att kvinnor fick bli präster. 1983 bildades dekanaten och synoden. I det läget mognade beslutet hos mig att skriva "*Jag tror på folkkyrkan !*" som utkom 1985.

Egentligen står där inget annat än vad vi från SKT:s sida försökt hävda under mina tolv år som tidningens 1:e redaktör. Men den tolkades. Vid den sk folkkyrkogrupperns möte i S:ta Clara kyrka inför kyrkomötet 1985 kallade Gunnar Lindberg denna lilla skrift för det mest betydelsefulla som skrivits om folkkyrkotanken sedan Einar Billings dagar. Jag hade en känsla av att Gunnar Lindberg läste titeln annorlunda än jag. Han läste "*Jag tror på statskyrkan !*", men så heter boken faktiskt inte. Det var folkkyrkouppgiften som var och är den centrala.

Nåväl, den lilla skriften blev uppenbarligen någon slags inofficiell och oplanerad specimen inför biskopsvalet i Karlstad 1986, vilket den inte var avsedd att vara. För mig var huvudadressaten Dag Sandahl och de andra som drev fram dekanaten. Dag Sandahl och jag har varit i offentlig polemik med varandra sedan början av 1970-talet. Det visar att vi tar varandra på allvar.

*

I Karlstad mötte jag ibland en oreflekterad och ganska självtillräcklig värmländsk statskyrklighet. Eftersom jag kommit dit bland annat som de statskyrklighets hopp gällde det att peka på det som förenar bortom relationen mellan kyrkan och staten, nämligen folkkyrkouppgiften. Jag kunde glädja mig åt en oreserverad och entusiastisk uppslutning bakom folkkyrkotanken. Hedervärda och renhjärtade förtroendevalda stod utan undantag upp till folkkyrkouppgiftens försvar.

Inte sällan förenades detta med en statskyrklighet, men jag tror att det mest var därför att man, som Ingmar Ström och Carl-Magnus Magnusson, såg sambandet med staten som en garant för det primära, folkkyrko-uppdraget. Dock skall man vara medveten om att öppenheten för ett statligt samband är större i Karlstads stift, väckelsen till trots, än i många andra delar av landet. Till och med folkpartiets företrädare, som till exempel Bengt Petersson, sökte värna ett statligt samband. Det finns en allmän känsla av att stat och kyrka inte är motsatser utan delar av samma sak.

Det var självklart att vi från Karlstads stift 1987 skulle värna om systemet att kyrkan alltjämt skulle vara huvudman för folkbokföringen. Kyrkan är en del av samhället och skall gärna utföra samhällsfunktioner om så är lämpligt. Folkbokföringen var en lämplig kyrklig uppgift. Ett par folkbokföringsinspektörer från stiftet och jag fick företräde för Kjell-Olof Feldt på senvintern 1987 och framförde stiftets synpunkter. Vi lyckades också få kyrkomötets majoritet på vår linje i augusti samma år, men det blev ändå inte så. Staten ville annorlunda. De samhällsfunktioner kyrkan utförde skulle av principiella skäl läggas över på samhällseliga organ.

Staten ville ha nya relationer med kyrkan. När jag tillträdde biskopsämbetet 1986 utgjorde jag en statlig enmansmyndighet. Stiftstingsorganisationen var en frivillig sammanlutning. Domkapitlen var statliga myndigheter, vars ledamöter utsågs av regeringen efter förslag från stiftet. Så var det också med stiftsnämnderna. Två statliga organ och en frivillig folkrörelse skulle från 1990 samlas under ett tak, i en kyrkokommunal struktur. Avsikten med detta var naturligtvis att skapa sådana förutsättningar för en stiftsförvaltning att kyrkofrågorna kunde lyftas ut från regeringen.

Samordningen av de två myndigheterna och folkrörelsen gick förvånansvärt smärtfritt, men man skall komma ihåg att personalen på alla tre organen var oerhört kompetent och fylld av lojalitet med kyrkans uppgift. I det kunde man mötas och samverka oavsett huvudmannaskap. Ett gemensamt kansli skapades också utan större komplikationer. Komplikationerna kom senare, när vissa ledamöter i fullmäktige drev igenom en kontinuerlig utvärdering som en princip mer än av effektivitetsskal.

Även om biskopen alltjämt under hela 1990-talet var en statlig enmansmyndighet var biskopen nu också självskriven ordförande i den politiskt tillsatta stiftsstyrelsen. På så sätt blev biskopen beskuren i den tidigare självständigheten och en slags gisslan i det nya systemet. Som ordförande i stiftsstyrelsen måste biskopen verkställa stiftsfullmäktiges beslut. Krav restes på förankring av biskopens ställningstaganden. Stiftsfullmäktige och inte staten var numera uppdragsgivaren. I och för sig hade tendenser åt det hållet funnits tidigare också. Kyrkoministern Carl Boo krävde en gång ärkebiskopen Bertil Werkströms avgång därför att Werkström uttryckt en i förhållande till Boo inopportun åsikt i kyrka-stat-frågan.

Den nya stiftsorganisationen fick till konsekvens att stiftets utveckling avgjordes i kyrkokommunala sammanhang med partigruppsmöten och genom fullmäktigebeslut. Stiftsförvaltningen fick visserligen mer ekonomiska resurser än under den statliga tiden, men biskopens profetiska funktion förfläckades. Biskopen blev VD i AB Stiftet. Ledningsfunktionen tog så mycket tid och kraft i anspråk att det utåtriktade arbetet blev lidande. Kyrkans korporativa karaktär profilerades på bekostnad av den folkkyrkotanke som ville se kyrkan som sänd till allt folk. Stiftet blev ett kyrkokommunalt organ.

Den korporativa karaktären var den organisatoriska grunden för stiftsnivån och blev en trampolin för den utveckling som skulle komma.

*

Sommaren 1994 satt jag i sommarstugan och läste motionerna inför kyrkomötet i augusti. Bland motionerna fanns en av Lars Eckerdal om att dopet skulle vara grundvalen för tillhörighet till Svenska kyrkan. Jag reagerade oerhört negativt. Om den gick igenom, var min första reaktion, skulle den förstärka kyrkans korporativa karaktär. Utifrån Karlstads stifts horisont var det lika självklart att vara svensk som att tillhöra kyrkan, döpt eller inte.

I biskopsmötet inför kyrkomötet ändrade jag uppfattning. Jag kom till insikt om att en folkkyrka som bygger på ordet och sakramenten måste visa i sitt handlande att hon bygger på sakramenten. Att tala om dopet men inte räkna med dopet innebär att i handling inte stå för det man säger med ord.

I 2:a kyrkolagsutskottet kom Gunnar Lindberg och jag att dagligen brottas med varandra i utarbetandet av utskottets betänkande över denna motion. Flera ledamöter sade att de gick dit med förväntan inför kommande drabbningar mellan biskopen och hans prost. Både Gunnar och jag visste att den andre värnade något

väsentligt som vi ställde upp på, även om vi kom till olika slutsatser om hur systemet skulle organiseras, och därför förblev vi de goda vänner vi alltså är.

Kyrkomötet resulterade i en typisk svensk kompromiss. Dopet är grundvalen för tillhörigheten till kyrkan men man kan också efter anmälan från vårdnadshavaren tillhöra kyrkan i avvaktan på dop. För mig var det väsentligt att kyrkomötet talar om tillhörighet och inte medlemskap. Kyrkan är inte en förening även om hon av tidsandan tvingats in i former som mer hör hemma i föreningsorganisationen än något annat.

När folkbokföringen 1987 förts över till skattemyndigheten, stiftsstyrelserna tillskapats 1988 (de trädde i funktion 1990) med sina kanslier och dopet blivit den principiella grundvalen för kyrkotillhörigheten tickade beslutet om nya relationer mellan kyrkan och staten ut som en självklar konsekvens. Från kyrkomötet då beslutet togs med extremt stor majoritet minns jag särskilt Marita Ulvskogs resoluta uppträdande. Säkert gjorde det intryck, liksom Gunnar Lindbergs deklaration att de var bättre att hålla sig till mittfåran än att vara en Dikes-människa. Att han skulle få kritik på hemmaplan visste han, men det var bättre att vara en ensamvarg från Värmland än en hel Ulvskog.

*

Vad blev då resultatet av denna förändringsprocess? Vad ser jag som positivt och vad är negativt? Främst stöter det mig att vi kan utträda ur kyrkan och på så sätt undvika kyrkoavgift. "Man kan aldrig utträda ur kyrkan, hur mycket man än utträder" lär Arvid Runestam ha sagt och jag delar helhjärtat hans syn. Man kan inte utträda ur Guds omsorg, ur kyrkans förbön, ur kyrkans diakonala värme, ur den roll kyrkan spelar som kulturarv i folket. Man kan utträda ur det ekonomiska bidraget till detta.

En konsekvens har blivit att vissa församlingar av princip vägrar upplåta kyrkorummet för begravning av dem som inte tillhör kyrkan. En annan att det på sina håll har blivit svårare för frikyrkliga församlingar att låna kyrkorummet för sina förrättningar. Kyrkan har blivit en förening för dem som tillhör henne, inte Guds sändning till hela mänskligheten.

Vem äger ett kyrkorum? Vem äger Guds omsorg? Att kyrkorådet förvaltar innebär inte att kyrkorådet skall hänvisa till principiella gränser när någon kommer och vill. Guds hus och Guds rum måste ha samma öppna generositet som Gud själv.

Kyrkorummet och kyrkogården är en symbol för Guds närvaro i och Guds omsorg om en bygd. Vi firar gudstjänst och vem som helst får komma och vara med. I princip får vem som helst delta i nattvardsfirandet. Vi sorterar inte bort människor vid helgmålsbönen eller nattvardsbordet. Varför skall vi då göra det vid begravningar?

Gud är större än kyrkan. Kyrkorummet och kyrkogården är förgårdar till evigheten, mötesplatser mellan det jordiska och det himmelska. Detta är större än den kyrkliga apparaten, större än att någon är döpt, tillhör kyrkan, har gått i kyrkans barntimmar eller något annat. Bli andlighet utan hem i kyrkan söker den sig andra vägar. Tar kyrkan monopol på Gud ger vi uttryck för en litenhet som inte svarar mot Guds väsen, Gud som har gjort himmel och jord.

*

Ett problem är naturligtvis att kyrkor och kyrkogårdar kostar. Jag önskar en annan ekonomisk grundval för kyrkans liv än kyrkoavgiften, så att öppenheten kan vara självklar. Som det nu är kan vissa under hänvisning till att de inte delar kyrkans tro överlåta på andra att betala för det alla får del av. Den anglikanska kyrkans förrättningsavgifter i förening med en förbättrad kapitalförvaltning till grund för den kyrkliga verksamheten är kanske ett alternativ, men jag är medveten om vad kyrkoavgiften betyder för det kyrkliga arbetet och att mer än en tycker att jag är otillåtet blåögd. För mig handlar det om att värna en princip, tillgången för alla till Gud, och att hitta lösningar för att tillgodose den teologiska frågan.

Föreningstänkandet har varit mer eller mindre starkt hos många alltsedan fornkyrkan. Jag möter ibland en högröstad kravreligiositet som skrämmer mig. Man skall tro på ett visst sätt och bete sig på ett visst sätt för att vara viss om själens eviga salighet. Någon kyrklig besserwisser anger tonen. Naturligtvis är det rätt som ligger i linje med denne besserwissers åsikter. Tänk om det inte är så enkelt och rätlinjigt som stortrons företrädare hävdar? Tänk om Gud är större än mänskliga besserwisstrar? *"Vad du vill är helighet, men du är barmhärtighet"* sjunger vi i psalm 217.

Livet har bland annat lärt mig att skilja mellan institutionalister och visionärer. För institutionalisterna går institutionens intressen före människornas. Ett uttryck för detta är Augustinus bok Om Gudsstaten och den jordiska staten. I och för sig var kanske Augustinus inte så skräckinjagande, men hans bok kom att tolkas på ett skräckinjagande sätt. Företrädarna för det rike som inte skulle vara av denna världen framträdde snart med krav på att vara överordnade denna världens furstar. Påven tillsatte kejsare och kungar och krönte dem. Påven var Guds ställföreträdare på jorden. I hans spår vandrade allehanda kyrkofurstar.

Inte att undra på att den romersk-katolske teologen Alfréd Loisy i slutet av 1800-talet sade ungefär så här: "Kristus predikade att Guds rike är nära – och så fick vi kyrkan." När kyrkan blir ett självändamål och inte en tjänare för människors andlighet har kyrkan glömt att Uppdragsgivaren sade att den är störst som tjänar.

Om kyrkan blir en föreningspräglad företeelse tappar vi det universella draget i Guds väsen. Gud blir vår avbild. Gud blir mindre. Detta tror jag är den största faran just nu i det nya systemet.

*

Det gamla kravet på att skilja kyrkan och staten hade sina rötter i socialdemokratiens grundsyn att religionen är en privatsak. Alltsedan åtminstone 1980-talet vet vi att den grundsynen inte håller. Solidaritet i Polen, sandinistgerillan i Latinamerika, Don Helder Camara, den kristna fundamentalismen i USA, den muslimska fundamentalismen i Nordafrika och Främre Orienten vittnar alla om religionens återkomst på den politiska arenan.

Religionen är inte en privatsak, men var och en måste själv komma fram till en personlig övertygelse i religiösa ting. Det är det nya. På några få år har det visat sig att beslutet att skapa nya relationer mellan staten och kyrkan i Sverige var oerhört framsynt. Historien har visat att det är framsynt av andra skäl än de som drev fram det.

Idag är islam vårt lands största trossamfund efter Svenska kyrkan. När kränkta muslimer reagerar runt om i världen mot danska provokationer får det konsekvenser också i vårt land. UD avrådde i vintras svenskar från att resa till Syrien.

I Sverige fördelar nu Trossamfundens samarbetsråd statsstöd till samfunden. Det är ett uttryck för att staten anser att religionerna ger ett positivt bidrag till samhällsutvecklingen. Folkhälsoministern Morgan Johansson må sträva efter att ersätta tron på Gud med tron på Vetenskapen, men hans tempel blir inte vägledande för människorna. 82 % av folket i Sverige tror inte att Vetenskapen har svaret på människans alla livsfrågor.

I själva verket börjar en ny situation växa fram där muslimer och kristna upptäcker att de har ett gemensamt intresse i att få människor att räkna med Gud och att inte kränka Kristus. Kyrka-stat-frågan har hastigt förvandlats till religionerna-stat-frågan. När fromma kristna upplevde att Kristus blev smäddad i en planerad konstutställning fick de stöd av ledande muslimer som också kände sig kränkta. Vad detta betyder på några års sikt för synen på Guds hus och tillbedjan av Gud i vårt land kan man kanske inte ens ana.

Klart är i alla fall att den mångfald som fanns i fornkyrkan är också vår livsluft idag. Klart är att situationen kräver att vi kliver ner från våra piedestaler och ut ur våra rum för ett samtal präglat av öppenhet och lyssnande.

Jag växte upp i en orörd enhetskultur på Västkusten. Guds helighet och majestät ingav oss vördnad. Jag är tacksam för allt min barndoms trosmiljö har givit mig av hållfast färdkost genom livet. Jag mötte mycket av den i Karlstads stift. Den har så mycket att ge också idag att jag med den i hjärtat inte är rädd att möta en ny tid. Gud går före oss genom tiden, om dagen som en molnstod, om natten som en eldstod. Gud överger oss inte. Ständigt kallar Gud oss till uppbrott. Framför oss ligger nya oaser innan vi får komma in i det utlovade landet.

(© Bengt Wadensjö, 2006.)